

Bauer, Jaroslav

K zásadám sestavování syntaktického dotazníku pro slovenský jazykový atlas

In: *Otázky slovenské syntaxe : sborník brněnské syntaktické konference*, 17.-21.IV.1961. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp. 421-423

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119461>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

można też (np. w wypadku grup przyimkowych) zastosować pytanie, np.: „Czy się mówi u was: *jadę do Krakowa*, *jadę na Kraków*, czy też *jadę w Kraków*“ albo: *dziewczyna idzie na tańce*“ czy „*dziewczyna idzie w tańce*?“ Podać jaka jest różnica znaczeniowa w zakresie tych przyimków — a więc zwrócić uwagę eksploratora na funkcje semantyczne i syntaktyczne przyimków.

Rekapituluując powyższe uwagi wysuwam następujące propozycje:

1. Aby atlas ogólnosłowiański spełnił swoje zadanie, tj. wskazywał na rozwój składni języków słowiańskich, a ponadto uwidaczniał na mapach najstarszą warstwę językową, musimy kwestionariusz do atlasu oprzeć na materiałach przede wszystkim gwarowych otrzymanych z nagrań na taśmy magnetofonowe.

2. Praca nad kwestionariuszem do atlasu ogólnosłowiańskiego powinna być wykonywana w dwóch etapach:

a) pierwszym etapem powinno być opracowanie kwestionariuszy składniowych dla gwar języków ojczystych,

b) drugim etapem będzie konfrontacja tych kwestionariuszy i wybór zjawisk do wspólnego kwestionariusza ogólnosłowiańskiego.

3. Kwestionariusz z zakresu ogólnosłowiańskich zjawisk składniowych będzie przeznaczony wyłącznie do użytku wykształconego syntaktologicznie eksploratora.

4. Formę kwestionariusza ma stanowić spis wytypowanych zagadnień składniowych. Kwestionariusz więc ma być schematem obejmującym zjawiska składniowe, stanowiącym niejako już pewną interpretację faktów syntaktycznych.

W związku z teoretycznymi podstawami kwestionariusza ogólnosłowiańskiego, a także jego realizacją w praktyce, nasuwa się szereg problemów szczegółowych, które wymagają przemyślenia i przedyskutowania. Sądzę, że będzie to możliwe choćby w drodze korespondencyjnej wymiany myśli.

K ZÁSADÁM SESTAVOVÁNÍ SYNTAKTICKÉHO DOTAZNÍKU PRO SLOVANSKÝ JAZYKOVÝ ATLAS

JAROSLAV BAUER (Brno)

V úvodu k diskusi jsem se již zmínil o tom, že se vyskytují pochybnosti, je-li možno sestavit syntaktický dotazník pro slovanský jazykový atlas, když neznáme v dostatečné míře syntax jednotlivých slovanských nářečí. Vzhledem k příspěvku dr. I. Judycké bych se rád k této otázce ještě stručně vrátil.

Je nepochybné, že východiskem při sestavování dotazníku musí být jevy nářeční, nikoli jevy spisovného jazyka třebas i v jeho hovorové podobě. To jsem měl také na mysli při návrhu na výběr syntaktických jevů, publikovaném ve Slavii.

Navrhuji jen, aby příkladové věty a slovní spojení byly uváděny v hovorové podobě spisovného jazyka, nikoli v podobě nářeční (vzhledem k rozrůzněnosti místních nářečí a také proto, aby se co nejméně napovídala odpověď). Odvozeny ovšem musí být z příkladů nářečních. Tak jsme postupovali i při sestavování otázek pro zkouškový dotazník: na základě excerptce nářečních textů a příkladů uváděných v nářečních monografiích jsme sestavili vhodné příkladové věty, ilustrující obecně formulovanou otázku. Otázka je určena explorátorovi, a nejen otázka, ale i příkladové věty mají sloužit hlavně k tomu, aby dobře pochopil podstatu zkoumaného jevu a bezpečně jej pak v nářečních projevech zachytil.

Dotazník můžeme sestavit i bez podrobné znalosti syntaktické stavby jednotlivých slovanských dialektů. Nebude jistě tak dokonalý, jako by byl, kdybychom nářeční syntax všech slovanských jazyků znali; mnohé závažné jevy nám jistě uniknou, některé otázky nebudou možná dobře formulovány nebo doloženy příklady. Ale dotazník pro slovanský atlas nemůže tak jako tak býti úplný ani příliš obsáhlý, a je dosti závažných systémových jevů, které můžeme bezpečně učinit předmětem dotazů. Zjistíme je srovnávacím rozborem slovanských jazyků, opřeným aspoň zčásti o materiál nářeční.

Doložím to příklady. Ve všech slovanských jazycích a dialektech existují zjišťovací otázky, a víme též, že jsou jednak bez částic, jednak s různými částicemi. Můžeme se tedy ptát, jak v jednotlivých nářečích tyto otázky vypadají, i bez podrobné znalosti jejich podob ve všech slovanských nářečích — toto poučení nám přinesou právě odpovědi. Přitom jde o jev strukturní — tázačí věty jsou jedním ze základních typů jednoduché věty — a důležitý pro řešení mnoha otázek z historické syntaxe, neboť tázačí částice jsou většinou starobylé a uplatnily se i mimo tázačí věty (vznikly z nich spojky vylučovací, podmínkové i jiné). Stejně dobře víme, že se v praslovanštině užívalo po slovesech pohybu k vyjádření děje, který má být uskutečněn, supina. Ve většině slovanských jazyků i nářečí bylo supinum nahrazeno prostředky jinými: infinitivem, indikativem s *da*, různými opisy nebo i vedlejšími větami. Můžeme se tedy ptát, jak se vyjadřuje děj, který někdo jde, spěchá, přichází, odchází... dělat // udělat, třebaže nemůžeme předvídat přesně všechny možné odpovědi a jejich teritoriální rozložení ve slovanských dialektech.

Podobných příkladů bych mohl uvést libovolný počet. A takové povahy mají být otázky, které budou do syntaktického dotazníku pro slovanský jazykový atlas pojaty. Snad tato ilustrace postačí k tomu, aby přesvědčila o možnosti sestavit dotazník již nyní, bez dlouhých přípravných prací. Projde-li návrh kritikou ve všech slovanských zemích, podaří se jistě vyloučit z něho jevy nevhodné a doplnit všechny jevy důležité, pokud by byly v návrhu pominuty. Čekat na podrobné prozkoumání všech slovanských dialektů na základě národních syntaktických dotazníků by znamenalo velice dlouhý odklad práce na slovanském jazykovém atlase, ba lze říci, že by to znamenalo resignovat na zachycení syntaktických jevů vůbec, protože by se nemohlo se zkoumáním ostatních složek jazykové stavby nářečí tak dlouho čekat;

uskutečnit výzkum v množství plánovaných bodů na dvakrát by bylo velmi obtížné a nákladné. Jistě je však žádoucí, aby práce na slovanském jazykovém atlase nebrzdila, ale naopak podněcovala práci na zkoumání syntaktické stavby dialektů jednotlivých jazyků. Výměna zkušeností, ke které při přípravě slovanského jazykového atlasu již došlo a ještě dojde v mezinárodním měřítku, dává k prohloubení a rozvoji zkoumání v jednotlivých slovanských zemích nejlepší předpoklady.

Jistě by bylo žádoucí, aby výzkum syntaxe pro slovanský jazykový atlas prováděli školení syntaktikové. Ale nelze si zastírat skutečnost, že odborníků v nářeční syntaxi máme velice málo a v dohledné době jich nijak podstatně nepřibude. Proto musí být dotazník sestaven tak, aby na jeho základě mohl výzkum provést každý dialektolog s normální jazykovědnou přípravou; instrukce k syntaktické části dotazníku budou ovšem podrobnější než jinde a bylo by žádoucí explorační pro syntaktický výzkum jistým způsobem školit. To by se dalo uskutečnit docela jednoduše. Stačilo by vysvětlit v jednotlivých zemích shromážděným exploračním podstatu zkoumaných otázek, uvést několik příkladů a pak s nimi prakticky prozkoušet zachycování syntaktických jevů nejprve v psaných nářečních textech, pak v magnetofonových zápisech živé řeči. Tak by se naučili jevy v projevu rozlišovat i je zachycovat. Počet jevů zahrnutých do dotazníku nemůže být z praktických důvodů příliš veliký (nebylo by je možno při krátkodobém pobytu v jednotlivých bodech zachytit — celý dotazník bude i tak velmi náročný); nebude tedy tak těžké tyto jevy zvládnout stejně bezpečně jako jevy hláskoslovné, tvaroslovné a lexikální.

KE KONCEPCI ATLASU A VÝZKUMU*

KAREL HORÁLEK (Praha)

Patřím mezi pochybovače; nemám ovšem čas své pochybnosti zde rozvádět. Ale naprosto nepochybuji o tom, že potřebujeme mnoho nových dat k různým účelům, především srovnávacím. Soudruhům, kteří na slovanském atlase pracují, bych doporučil, aby vypracovali podrobnější a důkladnější koncepci celé práce. Budu se dále vyhýbat i tomu slovu atlas, protože i v něm vidím určitou zá vadu. Vlastně zde v první řadě nemůže jít o atlas. Některé referáty to různým způsobem naznačily, myslím však, že atlas není ani prostředkem, ani cílem, a to je třeba říci primárně. Nedovedu si představit, jaký úkol bude plnit takový soubor map. Ale jsem také slavista a tu mám především zájem o výzkum; kladl bych přirozeně důraz na to, aby výzkum byl systematický a aby byl nějakým způsobem zpřístupňován. Mapy mají především funkci znázorňovací a pedagogickou. A jiná otázka je, že některé

* Reprodukováno podle magnetofonového zápisu. (Pozn. red.)